

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

(minus K). Een verfrissende optiek in verband met psychotische fenomenen! Maar het moet toegegeven worden: de gemiddelde lezer kan dit niet begrijpen tenzij hij voldoende vertrouwd is met het denken van Bion.

In de tweede helft komt de eigen bijdrage van Spillius aan bod: variaties op kleiniaanse thema's. Volgens haar is de negatieve therapeutische reactie een gedragssequens bestaande uit drie elementen: [1] de analyticus uit zich hoopvol over vooruitgang in de behandeling en de patiënt erkent dit; [2] dit wordt gevolgd door een terugval (een uiting van onbewuste afgunst); [3] de sequens eindigt met een aanval op de analyticus.

Ze maakt een onderscheid tussen de gewone nijd en de nijd zonder berouw (‘impenitent envy’); in het eerste geval is de afgunst onbewust, ego-dystoon en ontstaan grote schuldgevoelens na de bewustwording ervan. De nijd zonder berouw is een typisch narcistische verdediging waarbij de patiënt meent dat hij een gerechtvaardigde aanval pleegt op een object dat verdient om gehaat te worden omdat het door zijn kwaliteiten veel afgunst wekt. De verdedigingen tegen afgunst worden systematisch beschreven op pagina 150. Het boek bevat een artikel over onbewuste fantasie dat al eerder in de *International Journal of Psychoanalysis* is gepubliceerd: de ‘onbewuste fantasie’ van Klein kan grosso modo gelijkgesteld worden met de ‘onbewuste wens’ van Freud. Spillius illustreert dit met klinische voorbeelden. Interessant is haar verwijzing naar het concept ‘psychische atropie’ van Britton: het allergisch zijn voor alteriteit, een antipathie ten aanzien van het weten dat iemand of iets verschilt van zichzelf. Ik heb dit boek graag gelezen, vooral omdat het denken van Klein op een aangename manier wordt opgefrist en misverstanden uit de weg worden geruimd. Blijkbaar worden de typische duidingen van Klein door haar volgelingen niet meer geformuleerd in anatomische termen (zoals goede en slechte borsten, penis...) maar in

termen van psychologische functies. Dit maakt het kleiniaanse gedachtegoed acceptabel voor psychoanalytici uit andere richtingen. Spillius legt originele accenten, relateert de heersende mode van tegenoverdrachtsanalyse en de eenzijdige nadruk op overdrachtsinterpretaties. Ten slotte rehabiliteert ze de aandacht voor het verleden en brengt ze nieuwe nuances aan die interessant zijn voor klinisch werkzame psychoanalytici.

Segal

Bespreking van

Jean-Michel Quinodoz (2008).
Listening to Hanna Segal — Her contribution to psychoanalysis. The New Library of Psychoanalysis Teaching Series 2.
Londen: Routledge.
ISBN 978 0 415 44493 4, 171 pp., £60,-

Segal, H. (2007). *Yesterday, today and tomorrow*. Redactie: Nicola Abel-Hirsch.
The New Library of Psychoanalysis.
Londen: Routledge.
ISBN 978 0 415 41574 3, 280 pp., £22,99

MARC HEBBRECHT

Hanna Segal is in 2008 negentig jaar geworden. Al in 1997 kreeg ze een liber amicorum aangeboden dat ik heb besproken voor dit tijdschrift. Voor de biografie en het werk van Segal verwijs ik naar mijn toenmalige recensie (2005).

Jean-Michel Quinodoz, die bij Segal in supervisie is geweest, eert haar nu met een overzicht van haar werk, *Listening to Hanna Segal*: een schitterende uitgave, tweede van een reeks handboeken die hij zelf opende met een Freudhandleiding. Quinodoz schetst een levendig beeld van haar persoonlijkheid, haar theoretische bijdrage en haar kwaliteiten als analytica, supervisor

en vredesactiviste. Het boek is opgebouwd rond een reeks van interviews waarvan het geluidsmateriaal bewaard zal worden in de Melanie Klein Archives. Bovendien stelt hij haar visie tegenover die van andere psychoanalytici, op het gebied van de esthetische ervaring (Bell en Widlöcher), de psychoanalytische behandeling van psychotici (Ello-nen-Jéquier), de symbolisatie (Canestri), de doodsdrijf (Maldonado), het denken van Melanie Klein (Manzano), de kinderaanlyse (Rocha-Leite Haudenschild en Hansen), de elaboratie- en evacuatiedromen, de analyse van oudere patiënten (Junkers), de supervisie (Chiland, Schafer en Aguayo), het terrorisme en haar inzet voor de Psychoanalysts for the Prevention of Nuclear War (PPNW) (Baruch). Op die manier biedt het boek een prikkelende en plezierige leeservaring. Segals belangstelling voor de psychoanalyse werd vroeg gewekt toen ze als geneeskundestudente een psychotisch meisje moest vergezellen tijdens de evacuatie uit Parijs. Het meisje herhaalde voortdurend dat ze haar geliefde had verloren in de wc-pot. Toen Segal enige tijd later *Psychoanalysis of children* van Klein las, kreeg deze verwarrende ervaring betekenis. Van toen af wilde ze bij Klein in analyse gaan, wat haar ondanks tegenstand ook lukte. Van Winnicott heeft ze niet zo'n hoge dunk: hij zocht idealisatie en kon negatieve overdracht niet goed hanteren. Volgens Segal is het essentiële verschil tussen de psychoticus en de kunstenaar dat ze verschillend reageren op het gevoel dat hun innerlijke wereld is beschadigd: de psychoticus creëert een groots en onrealistisch zelfbeeld; de kunstenaar restaureert zijn innerlijke objecten, laat zijn zelfbeeld ongemoeid en blijft meer in contact met de realiteit. Segal was de pionier wat betreft de psychoanalyse van psychotische patiënten met vijf sessies per week op de divan; Klein heeft nooit een psychoticus behandeld en Rosenfeld en Bion volgden haar! Wanneer de schizofreen tot een grotere psychische integratie komt, nemen zijn depressieve angsten toe en worden deze in de analyticus geprojecteerd.

Haar succesvolle ervaringen met psychotici overtuigen zelfs de meest sceptische lezer. In haar klinisch werk laat ze zich niet alleen inspireren door de Griekse tragedies maar ook door Shakespeare (Ophelia) en Proust. Ze is van mening dat de erotische overdracht weinig te maken heeft met het oedipuscomplex. Wie kent niet de visie van Segal over het symbool en de symbolische gelijkstelling? Volgens haar is het symbool op te vatten als een neerslag van rouw: het symbool maakt sublimatie mogelijk en leidt tot psychische groei. Zolang de geliefde persoon concreet gevoeld wordt als een dood lichaam in de geest, is er nog geen symbolische representatie en is de rouw niet op gang gekomen. Over de slapeloze nacht van Segal met Lacan verneemt de lezer alles op pagina 73. Segal geeft een nieuwe invulling aan de doodsdrijf: een actief protest tegen de pijn van het leven, een aanval tegen de levengever. Projectie van de doodsdrijf in de analyticus leidt tot pessimisme en wanhoop in de tegenoverdracht. Quinodoz geeft een interessante uitweiding over de controverse rond de doodsdrijf en vergelijkt de visie van Segal met die van Laplanche en van Green. Er wordt verder ingegaan op de verschillen met Betty Joseph qua analytische techniek. Segal hecht veel belang aan intuïtie, iets wat in de eigen analyse en door veel klinische ervaring ontwikkeld wordt. Haar beschrijving van de analyse bij een vierenzeventigjarige paranoïde patiënt is ontroerend; Segal herinnert zich met een zekere afgunst hoe goed hij was omringd toen hij stierf. Quinodoz noemt ook Segals meest recente boek, *Yesterday, today and tomorrow*. Nicola Abel-Hirsch verzamelde Segals artikelen en lezingen uit de periode van 2000 tot 2006. We merken hoezeer Segal zich laat inspireren door het vroege werk van Bion en met respect naar hem opkijkt. In de verschillende essays pleit ze voor de klassieke analytische setting, de analyse van de tegenoverdracht en de duiding als bepalende therapeutische factor. Vooral de uitgebreide

klinische vignetten zijn illustratief. Ik heb genoten van haar bijdrage over desillusie naar aanleiding van haar lezing van Miltons *Paradise lost*. Het Bijbelverhaal van de zondeval van Adam en Eva en hun verdrijving uit het paradijs is een positief verhaal over het opgeven van illusies en het oprecht zoeken naar de waarheid. Het eigen levensproject wordt opgenomen zonder in rancunes te vervallen over het lijden dat men te dragen krijgt. Het verhaal van de val van de aartsengel Lucifer en zijn transformatie in Satan is veel negatiever: vernedering en gekwetste trots, psychotische desintegratie, chaos en vernietiging. In de hel is er geen goede en helpende figuur. Segal analyseert de gevolgen van de terroristische aanslag in New York van 11 september 2001: wat internationaal niet herinnerd mag worden omdat het te deprimerend is, wordt herhaald via een manische afweer. Sindsdien weten we niet meer wie vriend of vijand is. Na de instorting van de communistische ideologie hebben we de Russen als collectieve vijand verloren. De nieuwe vijanden werden de Taliban, Bin Laden en Saddam Hussein. Haar paper over het zicht en de relatie tussen epistemofilie en voyeurisme is eveneens een aanrader. Ten slotte omvat het boek een reeks bijdragen aan conferenties en symposia die niet eerder werden gepubliceerd.

Deze twee boeken zijn als broer en zus voor elkaar. Het boek van Quinodoz is een gids en leidraad bij het werk van Segal. De lezer zal pas echt genieten van het boek van Quinodoz als hij het andere werk van Segal heeft ontdekt. Wie hiervoor te weinig tijd heeft, komt ook goed aan zijn trekken wanneer hij zich beperkt tot het lezen van de interviews met Segal.

Literatuur

HEBBRECHT, M. (2005). Een hulde aan Segal. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 11, 286-288.

Een bezielend boek

Bespreking van

Jos de Kroon (2007). *Over de ziel*
— *Topologie en effect van een leegte*.
Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
ISBN 978 90 441 2139 1, 151 pp., €18,90

LIEVEN STEELAND

Ruimte maken voor de ziel aan het begin van de eenentwintigste eeuw is op zijn minst ongewoon; deze ter sprake brengen in het 'moderne' (positief) wetenschappelijk denken is gedurfd. In *Over de ziel* vertrekt Jos de Kroon vanuit een lacaniaanse invulling van dat begrip, en hij eindigt erbij. Lacans opvattingen over de subjectwording zijn blijkbaar nog steeds een bron van inspiratie. Het verband dat de auteur legt tussen de ziel en het menselijke verlangen heeft, naar mijn mening, weinig aansluiting bij de westerse wijsbegeerte of bij de visie van Lacan.

We worden door de auteur rondgeleid in de rijke geschiedenis van het 'denken over de ziel'. Het is een huis met vele kamers; de rondleiding mist soms samenhang en is over het boek verspreid. Hij licht een aantal grote denkers toe en schenkt ruim aandacht aan het filosofische materialisme, de voorbode van het materialistische denken in de hedendaagse psychiatrie. De kracht van het boek ligt vooral in de fundamentele bevraging van ons huidige (eenzijdig materialistische) paradigma en de gevolgen ervan voor de psychiatrie (en de menswetenschappen in het algemeen). De vooruitgang van de positieve wetenschappen waar de psychiatrie zich op beroept, is een weldaad voor de geestelijke gezondheid. Deze evolutie heeft ook beperkingen en houdt risico's in. Terecht wijst De Kroon op de verenging die de 'objectiveringsdrang' in zich draagt; deze maakt ons blind voor het feit dat de menswetenschappen